

Az írástudók árulása

A Gondolkodó Magyarok sorozat új köteteként került a könyvesboltokba Babits Mihály 1928-ban a Nyugatban publikált tanulmánya, *Az írástudók árulása*. Babitsnak ez az egyik — vagy talán „a” — legnagyobb esszéje, voltaképpen könyvrecenzió. A XX. századi francia gondolkodás kimagasló egyéniségének, a humanista klasszicizmus, a felvilágosult racionalizmus és a demokratikus liberalizmus hagyományait folytató Julien Benda-nak hasonló című leg híresebb könyvéről ír, s az általa felvetett problémákról elmélkedik, gondolatmenetét követve. Benda műve — a legmerészebb és legkeményebb vádbeszédek egyike, melyet tollforgató a kora ellen intézett — 1927-ben látott napvilágot, rögtön Európa-szerte vitákat kavart, és jelentős hatást gyakorolt számos hasonló beállítottságú, korabeli és későbbi gondolkodóra, szerzőre. (Egyébként Benda munkáját Rónai Mihály András fordításában magyarul is kiadták 1945-ben. Nem értem, ezt a humán értelmiség számára nélkülözhetetlen alapművet, miért nem olvashatjuk új kiadásban: apropóul szolgálhatna a szerző halálának harmincadik évfordulója, amelyről illendő volna így megemlékezni.)

Mit árultak el, Babits (és természetesen Benda) szerint, századunk „írástudói”? A Nyugat szerkesztőjének tömör választ adja: „az „Ész és az Erkölcset”. Vagyis a rációt, az európai filozófia alapját és éltetőjét, az egyetemes („kanti”) morált, a humanista kultúráról és az ezeknek elkötelezett klasszikus művészetet: „a régi, nagy, tiszta, európai kultúrát, mely a görögökből sarjadva, egész a XIX. század végéig megtartotta egységét és önzetlen fenségét.”

Lévéen „a probléma mindenek dacára erkölcsi jellegű”. Babits egyértelműen szembeállítja Kant racionális-autonóm-abszolút erkölcsét a freudista ösztönelmélettel, az utóbbi téve „egyebek között — felelőssé „a Nyugat alkonyát”-ért, „az ész napfogva-kozását”-ért. „A mai tudós tudja, hogy az erkölcs posz-

tuláló és másodlagos az ösztönökkel szemben; s irodalmunk az ösztönök korlátlan és szabad kiélését hirdeti.” Holott: „az írástudó a Szellem embere; a Szellem pedig tudvalevőleg az, ami az egyes helyett az általánosra néz; s ennél fogva mintegy felülemelkedik a tények és esetlegességek hálóján; a Szellem összekötő és törvényadó princípium; a Szellem embere túllát az ösztönökön; talán nem képes legyőzni őket, de képes kritizálni; azaz képes normákat alkotni, melyek függetlenek maguktól az ösztönöktől.”

Hangsúlyozza: „nem az írástudók magánéletéről van szó. Arról van szó, amit hirdetnek... Az írástudó írástudó tehát nem avval lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a Csillag felé, melyre ujját mutat” — folytatja Babits, talán az általa lefordított Danté utalva. („Se tu segui tua stella...”) — „az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többé a csillagra. Léptel magánügyek; de szavaikat és útjelzésüket felelős a világnak, melynek kalauzává szegődött.” Az árulás: „A Szellem leborulása a Tények előtt” — ahogyan már Rousseau rámutatott — a szükséglet, a hibát érvénynek deklarálni. Benda és Babits „a Szellem embereit vádolja, akik hűtlenné váltak a Szellemhez: a Vak Ösztönök dicsőítőit, harcok apostolait, az emberi Erkölc és Közösség tagadóit, a Tények és Erő filozófusait... a Sátán papjait”, a Naphtákat.

Az „Írástudók árulásának”, a Szellem elárulásának legsúlyosabb, legkárhozatosabb politikai-társadalmi velejárója, a jogtiprás, az erő, illetve az erőszak kultusza a kül- és belügyekben, a zsarnokság. Egyértelmű például az utalás, Mazzini európai-hazafias demokráziájának és Mussolini totalitárius-demagóg fasizmusának ellentétére, a „gondolat és cselekvés” és a „könyv és puska” jelszavainak szembeállításában. Az eredmény döbbenetes: „a civilizált és felvilágosított Ember hajlandó lett ismét állatnak érezni magát, és természetesen elfogadni a legvadabb barbárságokat és szörnyűségeket”. Babits főleg a szélsőjobboldali

nacionalizmustól-sovínizmustól óv, mely a haza, a nemzet, a faj vélt érdekeit az emberiség java elé, illetőleg fölé emeli, az előbbieket az utóbbi kárára érvényesíti. De hozzáfűzi: „maga Benda figyelmeztet a modern szocializmus és szindikalizmus egyes elméleteire, melyek a szélsőbalon nem kevésbé súlyos árulást jelentenek a Szellem princípiumával szemben, mint a nacionalista teóriák a szélsőjobbon”.

„A kor tükre, a művészet, tisztán mutatja mindeme változásokat.” Az „írástudók árulásának” következtében a politikai erőfanatizmussal, az igazság, a fenség és a szépség ideálja után a testiség kultusza uralkodik; s a formák felbomlása. „Gondolatgazdagság, szerkezeti harmónia, zenélő verselés, tiszta és magas nyelv: azelőtt a legnagyobb dicséret volt, amit egy költő műről el lehetett mondani. Ma mindez inkább gáncs; mindez csak akadály annak, ami egyedül fontos: legmélyebb, szinte állati ösztönletünk közvetlen és őszinte kifejezésének. Azelőtt az író a magas szellemiség embere volt. Ma legfőbb céljával minden szellemiség tagadását és kompromittálását tekinteli. Még és még kiméletebb leplezés az Emberiség állatiaságáról, még és még szemérmesebb vallomás önnön állati mélységéről: ez az, amiben ma egyik író túl akar tenni a másikon.” Babits nem titkolja lesújtó véleményét a „formatör” szándék és avantgardizmus” divatjáról, melynek hívei „a Maiságot szinte egyetlen értékmérőként kezelik a Szellem dolgaiban: annyira, hogy szavaikkal szemben nem az a várható kritika alapja: igazak-e? hanem inkább az, hogy maiak-e?” De legkeményebb bírálatát az avantgarde-irányzatokról az európai irodalom története végén olvashatjuk.

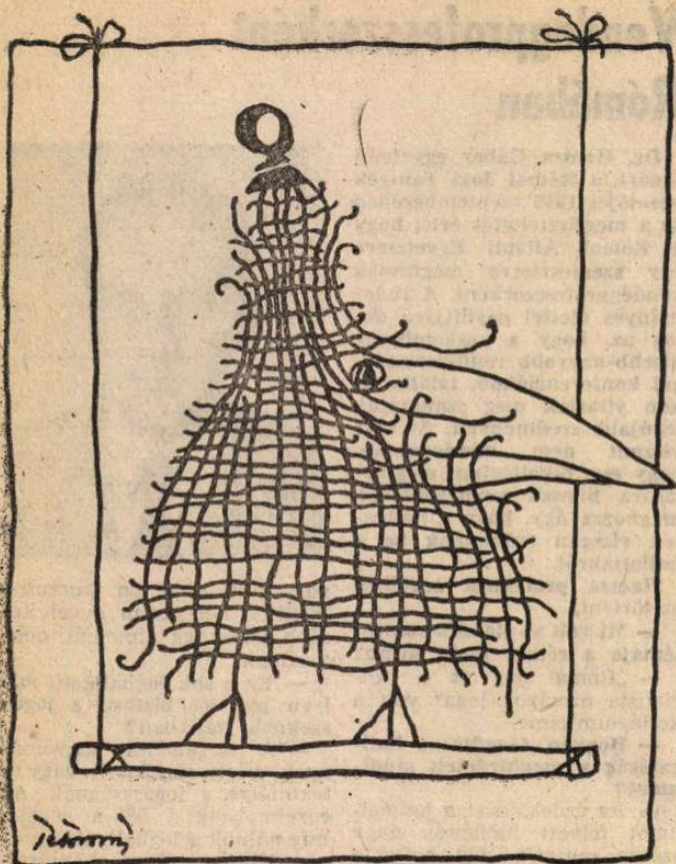
Mit tehet a „Szellem embere” — az a kevés hűségese — „az írástudók árulásának”? Babits sem a könyv optimizmus, sem a rezignált belenyugvás, sem a hitevesztett kétségbeesés álláspontját nem teszi magáévá: felelős-

ségre int. Tudja, „a Tradíció nagyon hangosan és nyilvánvalóan a Szellemi Kultúra partján sorakozik... a fejlődés a Szellemi Kultúra folytonos erősödése felé vezetett, egész a XIX. századig. Az igaz konzervativizmus a fejlődés százados irányához hű maradni” — amiből nyilvánvaló: Babits ezen nem a rossz értelemben vett konzervativizmust (a szellemi megmerevedést) érti, hanem ama Nemes Hagyomány örökségének megőrzését, vállalását, gazdagítását. Felejtethetetlen költői befejező soraiiban pedig így ír: „De még ha nem is volna így, mégha semmi reményünk sem volna, s joggal vesztenél el minden erejét a Morál és Igazság erejében: bizony akkor is inkább illik az írástudóhoz a Világítótorony heroizmusa, mely mozdulatlan áll, és híven mutatja az irányt, noha egyetlen bárka sem fordítja felé az orrát — mégis csak egy új vizözön el nem borítja lámpáit.”

Babits, elveivel híven csakugyan világítótoronyként szórta fényét a barbár korszakban, a fasizmus és a világháború idején, miként költői hatványdala a *Jónás könyvének* hőse, aki hirdeti igazságát „míg az égi és ninivel hatalmak engedik”.

Babits kimagasló érdeme, hogy oly korban, amikor az európai kultúra legnagyobbjai — Croce, Benda, Thomas Mann, Popper, Lukács — figyelmeztettek az új barbárság veszedelmére, ő csatasorukba állt. Igaz, néha Benda-nál kevésbé következetesen: Bergson irracionálisizmusát például mentegeti, míg Benda Bergson legkérelmezhetlenebb ideológiáit ellenfele volt. Ez azonban nem érinti a lényegét. Az írástudók árulásában Babits olyan gondolatokat fogalmazott meg, amelyek érvényességükből, idősebbségükből azóta semmit sem veszítettek. Sőt napjainkban, mikor az „írástudók”, a Szellem tékozló fiait körében vérszenes hódít az észellenesség, az irracionista obskurantizmus, az erkölcsi nihil, a politikai kalandosság és a tradíció-elutasítás a modernista-posztmodern divathullám nevében, Babits tanítása izzóan aktuális.

(MAGVETŐ)
Madarász Imre

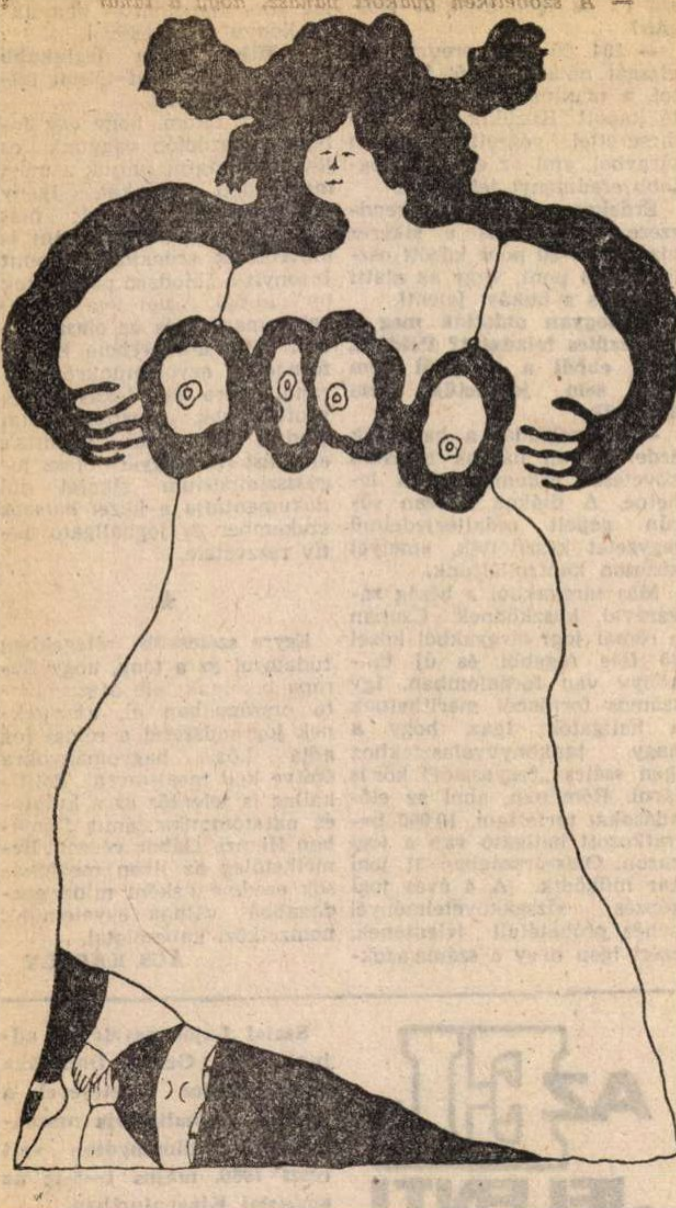

TETTAMANTI BÉLA RAJZAI AZ ERNST MÚZEUMBAN

„Műveit legelőször az Egyetemi Lapokban vettem észre, 1971-ben a Magyar Hírlap kezdte közölni őket, 1974-ben Nagy László kért belőlük az Élet és Irodalom számára. Azóta Tettamanti Béla neves újságrajzoló lett — többek között — az ÉS, az Új Tükör és a Magyar Nemzet rendszeres szereplője, de hagyjuk mindezt az életrajzi résznek. Annak idején megkérdeztem őt, hogy kezdte: »Művészettörténet szereztem volna lenni — válaszolta —, de nem vettek fel az egyetemre (...) Hogyan lettem grafikus? Nagyon sütni hangzik: belső kényszerből. A karikatúra a kezemre jött.»

Mondom, már az első jelentkezésekor megfogott, hogy Tettamanti Béla rajzaiból hiányzik némely karikaturista által kötelezőnek vélt közhelyszótár-nyelvezet használata. Még egy pozitív hiány Tettamantinál: manírnak rajzában nyoma sincs. Főlényes vonalvezetése magától értetődő elejétől fogva. Műfajához illően döntő tulajdonsága az ironia, annak is az a szelíd formája, amikor a szerző naívnak tettei magát, hogy elhitesse, szó szerint vesz mindent. Akár sorozatot rajzol, akár önálló kompozíciót, valamennyi munkájára illik ez a cím: Kép szöveg nélkül.”

Részlet Frank János katalógusbevezetőjéből

AZ EL JELENTI

„Dr. Révész Tamás egyetemi docens (ELTE Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék) képviselte egyetemünket 1986 má-

jusában a Torontóban rendezett Minorities & the Law szimpóziumon. A háromnapos konferencián, amelyet a Dawson College szervezett, Révész Tamás az 1870-es esztendőik sajtószabadságáról és a nemzeti kisebbségekről tartott előadást. A konferenciát követően a főiskola felkérésére több sikeres előadást tartott a huszadik század első felének nemzetiségi problémáiról is.”

Születésnapra

Varga Mihály tanár úr, az OROSZ FILOLOGIAI TANSZÉK docense, 60 éves. A Kazanyi Állami Egyetem egykori ösztöndíjas hallgatóját szakmai körökben úgy ismerik itthon és külföldön egyaránt, mint a szovjet irodalom kiváló szakértőjét. Az elismerés mögött évtizedek igényes tanári és tudományos munkája van.

Aki tanárként az egyetemen modern filológiával foglalkozik, a legkritikább esetben engedheti meg magának, hogy egyetlen korszakot, netán egyetlen életművet oktasson. Ma már aligha vitatja bárki is, hogy az élet által kikényszerített sokoldalú tájékozódásnak egyszerre van előnye és hátránya is. Sokszor évek hosszú sora telik el, amíg valakiben kialakul egy szakterület vagy egyéniségre szabott téma iránti érdeklődés. Varga Mihály esetében ez az érdeklődési kör már évtizedek óta a szovjet huszas évek irodalmi és kulturális élete. A hazai orosz filológia történetében neve összefonódott ezzel a korszakkal, ahogyan ő szereti nevezni, a „nagy kezdeményezés” korszakával. Nálunk elsősorban neki köszönhető, hogy a forradalom utáni évek kulturális építőmunkájának időszakáról tényanyagban és tőbbször tudunk, az összefüggéseket árnyaltabban látjuk, ismereteink tárgyszerűbbek lettek. Honnan e szenvedélyes érdeklődés? A korral

való találkozás intellektuális élményét az ő esetében egy személyes sorsélmény is erősíti: Varga Mihály népi kollégista volt. Amikor tanárként és tudósként a huszas évek esztétikai és ideológiai dokumentumait fogja vállatára, úgy érzem, egykori önmaga, nemzedéktársai, a felszabadulás utáni Magyarországon népi értelmiségének lehetőségeit is újraélti. A történelem persze nem ismétli magát, de két korszak, a forradalom utáni huszas évek és a felszabadulást követő szűkre szabott pár esztendő között mégis van analógia: az ember — történelmet formálva — itt is, ott is a demokratikus országépítés lendületében élt és alkotott. Innen nézve Varga Mihály vonzódása az október utáni korszak kulturális és gondolati örökségéhez több mint pusztán szakmai érdeklődés. Emberi tartást is jelent. Személyes sors és tudományos érdeklődés szerencsésen ötvöződik élete munkájában.

Elsők között ismerte fel nálunk, hogy a hazai orosz filológia szempontjából nélkülözhetetlen orosz és magyar nyelvű szövegek közvételére halaszthatatlan feladat, ugyanis a tudományos és oktatási munka legfontosabb feltételéről van szó. Évtizedek alatt fáradságos filológiai munkával ásta ki a kor folyóiratainak márból azokat a dokumentumokat, amelyek a szovjetfilológiai munka alapját képezik. A szovjet-orosz irodalmi és kritikai

szöveggyűjtemény, a korszak orosz költészetéből, novella- és drámai irodalmából összeállított kötetek tanár és diák számára egyaránt nélkülözhetetlen segédanyagok. Az októberi korszak szellemi örökségét feltáró tanulmányai és dokumentumpublikációi idehaza és a Szovjetunióban méltán váltottak ki elismerő értékelést. A szocialista kulturális forradalom kezdeteinek komplex vizsgálata Varga Mihályt megövtá attól a veszélytől, hogy a divat sodrában elfogultan, egyoldalúan és leegyszerűsítve ítélkezzen egy-egy jelenségről, életműről vagy alkotóról. Tanulmányainak körültekintő érvelése azt bizonyítja az olvasó számára, hogy az irodalomtörténeti, eszme- és művelődéstörténeti közelítés termékeny, távlatokat nyitó kutatási szempont lehet, ami előtt régebbi korok is „megnyílnak” a kutató számára.

Jóllehet Varga Mihály érdeklődése, szakmai vonzalma elsősorban a huszas éveknek szól, ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy pusztán csak erre korlátozódna. A századforduló eszméletörténeti jelenségeiben ugyanolyan jól tájékozódik, mint a harmincas évek, vagy napjaink szovjet irodalmában. Ma már húsz év távlatából talán kevesen tudják, hogy elsőként ő méltatta nálunk Bulgakov regényét, a „Mester és Margarita”-t. A „szocialista realizmus” fogalmának kialakulása érdekében irodalomtörténeti

tisztázása szintén az ő érdeme. A „proletkult” tendenciák elfogulatlan, tárgyilagos elemzésével például mutatott arra is, hogy miként kell megközelíteni módszertanilag az úgynevezett kényes kérdéseket. Jól ismerte és levelezésben állott a moszkvai egyetem egykori esztétika professzorával, az emigráns Mácsa Jánossal. Varga Mihály figyelemre azokra a kérdésekre irányult, amelyek a szovjet vagy itthoni kutatásban ezért vagy azért periferiára szorultak, s amelyek a hazai kulturális vezetés, irodalom- és művelődéspolitikai számára is tartogatnak megfontoltni való szempontokat. Az Eötvös Kollégium adott ott-hont az elmúlt fél évszázadban annak a „kulturárológiai”, „humán ökológiai” szakkollégiumnak, amelynek elgondolása, elindítása az ő nevéhez fűződik. Varga Mihály nyugtalan, régi beidegződéseket, elítélleteket megkérdőjelező ember. Tanári munkájában csakugy, mint a szakkollégium elindításában az értékek védelme vezérli. Az irodalom és a kultúra történeti szempontú tanulmányozása során a legfontosabbra, a történelemben helyét kereső, tájékozódó emberre figyel.

Születésnapod alkalmából tanítványaid és kollégáid nevében kívánom, hogy az élet további alkotó esztendőiddel ajándékozzon meg mindannyiunkat a hazai orosz filológia javáért.

Nagy István